

PUBLICAȚII ȘI EVENIMENTE

Herbert Schnädelbach, *Introducere în teoria cunoașterii*; traducere din limba germană și note de Mihail-Radu Solcan, Paralela 45, Pitești, 2007, 200 pp. ISBN: 978-973-47-0153-7

“Înțelesul conceptului de “a ști” a depins întotdeauna de conținutul și structura a ceea ce oamenii au știut sau au crezut că știu. [...] Teoria cunoașterii, ca explicație a formelor de a ști, are în mod cert și această dimensiune de ordin istoric.” În aceste cuvinte este concentrat crezul filosofic și metodologic care ghidează *Introducerea în teoria cunoașterii* a lui Herbert Schnädelbach, una dintre acele lucrări care pot contribui la reducerea sau nuanțarea clivajului dintre tradiția filosofică analitică și cea continentală.

Disponibil astăzi cititorilor români în traducerea lui Mihail-Radu Solcan, volumul lui Schnädelbach nu se înscrie nici în linia epistemologiei analitice “atemporale” și nici în cea a hermeneuticii sau “arheologiei” cunoașterii. Scopul anunțat al lucrării este cel de a oferi o analiză a gramaticii conceptului de “a ști” și a conceptelor asociate acestuia (“formele de a ști”, în termenii autorului): reprezentarea, percepția, memoria, imaginația sau experiența, pentru ca, în lumina acestei analize, să fie formulate în final teze cuprinzătoare cu privire la provocarea sceptică și la valoarea cunoașterii. Asemeni multor filosofi din spațiul anglo-saxon, Schnädelbach nu înțelege prin “gramatică” aspectele formale sau pur logice ale acestor concepte, ci relevarea conținutului lor prin evidențierea modului în care ele sunt folosite în contexte cotidiene, științifice sau chiar filosofice. Spre deosebire însă de filosofii analitici, premisa fundamentală a lui Schnädelbach este că o astfel de gramatică a cunoașterii nu poate fi descrisă dintr-o perspectivă atemporală, fără a ține seama de determinările istorice și de evoluția conceptelor în cauză în trecerea de la o paradigmă filosofică la alta. Mai mult, potrivit lui, nu există niciun concept absolut de “a ști”, dincolo de folosirile și înțelesurile pe care diferiți filosofi și diferite comunități intelectuale le-au acordat acestui termen.

Pentru Schnädelbach, adoptarea acestei premise istoriciste nu duce însă la dizolvarea epistemologiei ca disciplină teoretică abstractă, cu valențe normative. Astfel, el nu ignoră problematica epistemologiei analitice din ultimele decenii (centrată, în primul rând, pe dificultățile legate de analiza clasică a cunoașterii, drept “crezare adevărată și întemeiată”), ci încearcă să contribuie la dezbaterile contemporane, prin excursurile sale iluminatoare în istoria modernă a conceptelor fundamentale ale epistemologiei.

Herbert Schnädelbach, discipol al lui Theodor W. Adorno și al lui Jürgen Habermas, este unul dintre cei mai cunoscuți experți germani în filosofia lui Kant și cea a lui Hegel. Este autorul mai multor volume despre filosofia clasică germană, dar și despre filosofia analitică.

Camil Golub

Laurențiu Staicu, *Metafizica genurilor naturale*; Editura Universității din București, 2007, 198 pp. ISBN: 978-973-737-386-1

Lucrarea lui Laurențiu Staicu, conferențiar la Facultatea de Filosofie, Universitatea din București, abordează o temă deja clasică a metafizicii analitice: genurile naturale și statutul lor epistemologic și ontologic. Fără a avea pretenția de a oferi o monografie exhaustivă pe această temă, autorul are ca principal obiectiv formularea unei noi interpretări sau ipoteze filosofice cu privire la statutul genurilor naturale, articulată în jurul a trei mari teze. Prima dintre ele este că "genurile naturale joacă rolul unor veritabile *categorii* pentru științele naturii, fiind o interfață necesară între legile naturii și indivizii sau *particularii* care alcătuiesc ceea ce îndeobște numim *natură*" (p. 12). A doua teză vizează definirea bipolară a genurilor naturale, care se află într-o poziție intermediară în raport cu legile teoretic-abstracte ale naturii și, respectiv, cu particularii empiric-concreți. În acest context, un capitol separat este dedicat problemei importante a statutului legilor naturii. În fine, cea de-a treia teză duce discuția în zona teoretizării relației dintre genurile naturale și speciile biologice, temă pe care autorul o consideră o "piatră de încercare" pentru orice încercare contemporană de articulare a unei filosofii a biologiei. Astfel, Laurențiu Staicu își propune să arate că speciile biologice nu sunt un exemplu de genuri naturale ca oricare altele, ci de la ele trebuie să pornească și la ele trebuie să se raporteze orice teorie adecvată a genurilor naturale.

Apariția acestei lucrări nu este importantă numai în virtutea contribuției la dezbaterile recente cu privire la tema genurilor naturale, ci și (sau mai ales) ca exemplificare a unui anumit model de raportare filosofică la o temă cu ramificații profunde în filosofia științelor naturii. Astfel, după cum remarcă Ilie Pârvu, care semnează prefața volumului, metoda urmată de Laurențiu Staicu este cea a echilibrului prin răsfrângere între analiza conceptuală "din fotoliu" și progresele din știința contemporană: "Știința reală nu este doar

invitată "să țină scorul" în jocul unor abstracții formale și al unor argumente generale, ci este însuși locul în care se experimentează o concepție ontologică".

Camil Golub

Dan Robert Bișa, *Ce sunt eu? Persoana ca proces*; Editura Militară, București, 2007, 195 p, ISBN: 978-973-32-0742-9.

Ce sunt eu? Persoana ca proces este una dintre primele lucrări autohtone din domeniul metafizicii persoanei; Dan Robert Bișa abordează teme amplu discutate în literatura de specialitate contemporană, cum ar fi, spre exemplu, tema identității personale, tema unității conștiinței și tema naturii eului.

Cartea cuprinde un *Cuvânt înainte*, care este urmat de trei studii intitulate, în ordine, *Problema dublării – un obstacol insurmontabil pentru un reduționist?*, *Reduționism și unitatea conștiinței și Eul substanțial – singura opțiune explicativă viabilă?*. Fiecare dintre studii este însoțit de câte o bibliografie.

În primul studiu este analizată una dintre cele mai cunoscute obiecții formulate la adresa concepțiilor reduționiste privind identitatea personală. Este vorba despre *problema dublării* (the reduplication problem), formulată de către Bernard Williams. Autorul își propune să determine care sunt motivele pentru care tentativele reduționiștilor de soluționare a acestei probleme au eșuat. De asemenea, el încearcă să stabilească în ce mod ar putea fi eliminate cauzele care au condus la apariția deficiențelor pe care le semnalează problema dublării. În vederea îndeplinirii obiectivelor menționate, autorul consideră că este necesar să identifice premisele de la care au pornit filosofii reduționiști atunci când au încercat să stabilească dacă și în ce mod își poate păstra o persoană identitatea pe parcursul timpului. În opinia sa, unele dintre aceste premise stau la originea dificultăților pe care le-au întâmpinat reduționiștii atunci când au căutat să elimine problema dublării iar identificarea lor ar face posibilă formularea unei explicații plauzibile a motivelor pentru care ei nu au reușit să depășească obstacolul pe care îl reprezintă problema menționată. De altfel, în cadrul studiului este formulată o astfel de explicație și se precizează de ce ar fi necesar să fie abandonate respectivele premise. Autorul sugerează și care ar fi calea care ar trebui

urmată pentru a fi posibilă constituirea unei viziuni reducționiste asupra identității personale care să nu fie afectată de problema dublării.

În cadrul celui de-al doilea studiu este luată în discuție tema unității conștiinței. Autorul caută să stabilească dacă este îndreptățit punctul de vedere al unor filosofi care au susținut că nu ar fi posibilă formularea unei explicații reducționiste viabile a unității conștiinței. În plus, el încearcă să afle dacă există un raport de compatibilitate între explicațiile reducționiste ale unității conștiinței și o serie de concluzii recente la care au ajuns neurofiziologii interesați de studiul conștiinței. Pentru a-și atinge țelurile propuse, autorul socotește că este oportun să își restrângă aria de analiză asupra a două explicații reducționiste (cele ale lui Derek Parfit și Carol Rovane), care au meritul de a ilustra principalele avantaje și deficiențe ale unei abordări de tip reducționist a temei unității conștiinței. În urma analizei realizate, sunt evidențiate elementele de vulnerabilitate ale tentativelor lui Parfit și Rovane de rezolvare a problemei unității conștiinței și sunt identificate neconcordanțele existente între respectivele soluții și concluziile unor neurofiziologi contemporani care au studiat activitățile neurocerebrale. În finalul studiului, autorul menționează care este modalitatea prin care consideră că ar putea fi eliminate vulnerabilitățile identificate, în așa fel încât să devină posibilă formularea unei altfel de soluții reducționiste a problemei unității conștiinței, care să aibă capacitatea de a rezista criticilor și care să fie compatibilă cu o serie de rezultate experimentale, obținute în ultimii ani în domeniul neurofiziologiei.

Cel de-al treilea studiu este dedicat analizei unui alt tip de abordare a temelor care au fost investigate pe parcursul celor două studii anterioare. Caracteristica definitorie a acestui tip de abordare este aceea că pornește de la presupuziția existenței unui eu substanțial, indivizibil și imuabil. Autorul caută să evalueze viabilitatea punctului de vedere al celor care susțin că, dacă nu este admisă presupuziția menționată, nu este posibilă rezolvarea anumitor probleme filosofice cum ar fi aceea a identității personale sau aceea a unității conștiinței. În prima parte a studiului, sunt luate în discuție avantajele explicative de care beneficiază cei care sunt de acord cu ideea existenței eului substanțial și sunt analizate cu o deosebită atenție argumentele pe care le-au adus, în sprijinul acestei idei, o serie de filosofi cum ar fi Gottfried Wilhelm Leibniz, Joseph Butler, Thomas Reid, Richard Swinburne și John Locke. În continuare, autorul prezintă câteva dintre cele mai importante critici care au fost îndreptate împotriva argumentelor respective și formulează, la rândul său, o serie de obiecții suplimentare. Ținând cont de criticile identificate, el precizează care sunt, în opinia sa, principalele inconveniente ale unei abordări teoretice care pornește de la

premia existenței unui eu substanțial și care sunt rațiunile pentru care consideră că nu este necesară adoptarea acestei premise pentru a fi posibilă soluționarea unor probleme cum ar fi cea a identității personale sau cea a unității conștiinței.

Dan Robert Bișa a obținut titlul de doctor în Filosofie, la Universitatea din București, cu distincția *MAGNA CUM LAUDE*. În prezent, este colaborator al Institutului de Filosofie al Academiei Române, în cadrul Departamentului de Filosofia Științei. Domeniile sale de competență sunt filosofia minții, metafizica și ontologia. Exceptând *Ce sunt eu? Persoana ca proces*, autorul a mai publicat lucrarea *Eul – un mănunchi efemer de elemente?* (Editura Axioma Print, București, 2005, 271 p., ISBN: 973-87426-1-7), precum și o serie de articole în reviste de specialitate și în volume colective.

Andrei Vasilescu

Werner Heisenberg, *Partea și întregul*; trad. Maria Țițeica, cu o postfață de Mircea Flonta, Humanitas, București, 2008, 354 pp. ISBN 978-973-50-1834-4.

Lucrarea cunoscutului savant german Werner Heisenberg, *Partea și întregul*, cuprinde o serie de convorbiri purtate de autor, începând cu anul 1919 și până în 1965, cu cei mai renumiți cercetători din științele naturii pe teme fundamentale pentru evoluția științei în secolul al XX-lea. Prin această carte, cititorul interesat are posibilitatea să asiste la nașterea și devenirea celor mai importante teorii din domeniul fizicii atomului ce sunt înfățișate de autor drept rezultate ale unui dialog purtat între cercetătorii interesați și de bună credință. Substanța cărții este formată din discuțiile care au avut loc pe marginea rezultatelor experimentale din științele naturii, între W. Heisenberg și cercetători ai fizicii atomului precum N. Bohr, W. Pauli, E. Schrödinger, P. Dirac.

Este semnificativ subtitlul cărții, *Discuții în jurul fizicii atomice*, pentru că dialogul este asumat ca cerință metodologică în reușita unei interpretări satisfăcătoare a rezultatelor experimentale. Această interpretare reclamă nu numai competențe profesionale sau recunoașterea lor în cadrul comunității științifice din care faci parte, ci și înțelegerea științei ca fapt de viață, a savantului ca subiect existențial, condiționat spațio-temporal. De multe ori și în multe medii intelectuale cele două aspecte conduc la o ruptură între două

tipuri de culturi, în termenii lui Heisenberg, una *umanist-artistică*, iar cealaltă *tehnică-științifică*. Soluția propusă de autor este cea a dialogului dintre cele două culturi, mai ales în contexte în care una sau cealaltă joacă un rol dominant.

Acestea sunt bune temeuri pentru a citi similar și titlul cărții, ca fiind o pledoarie pentru a înțelege și a aprecia frământările din jurul teoriei atomului sau a mecanicii cuantice ca parte a unui întreg mai larg – imaginea naturii oferită de noua fizică, conturată începând cu deceniul al doilea al secolului trecut și la care W. Heisenberg a contribuit în mod radical. În același timp, știința în genere este parte a unui întreg mai cuprinzător – viața socială, cea de pe pozițiile căreia se pot face întemeiate evaluări asupra progresului tehnic și științific. Prin urmare, semnele unei conexiuni armonioase între parte și întreg pot fi sesizate prin intensitatea dialogului purtat între ele. Este ceea ce *Partea și întregul* încercă să facă.

Discuțiile prezentate în carte nu sunt sub forma unor memorii sau mărturii cu caracter istoric, ci mai degrabă sub forma unor contextualizări a situațiilor semnificative din viața marelui savant. Avantajul acestei maniere de înfățișare a lucrurilor este că prezintă cunoașterea științifică drept fapt de viață, reușind astfel să reducă distanța dintre cunoașterea din științele exacte și activitățile practice din viața socială. Cititorul va găsi printre capitolele cărții numeroase raportări ale diferitelor aspecte ale teoriei atomului la domenii variate precum viața religioasă, activitatea politică, istoria filosofiei și filosofia limbajului, viața universitară sau alte științe, precum biologia și chimia. Prin această descriere detaliată a decorului istoric și social avem acces la contextul pe fondul căruia putem înțelege mai bine și unele situații controversate cum ar fi implicarea lui W. Heisenberg în programul atomic nazist.

Partea și întregul este o lucrare scrisă de un savant cu o uluitoare capacitate intelectuală, cel care la 18 ani intra în contact cu teoria atomului, la 24 de ani marca decisiv fizica secolului al XX-lea, iar la 31 de ani primea premiul Nobel pentru fizică, dar în același timp de o conștiință mereu sensibilă la fondul social și istoric în care se manifesta. Din acest punct de vedere, al împăcării științei și conștiinței, *Partea și întregul* este expresia unui standard de excelență pentru onestitatea intelectuală și pentru cultura dialogului, iar studiul profesorului M. Flonta, aflat la sfârșitul cărții și intitulat *Apologia lui Heisenberg*, reușește să arate că acest standard poate aplicat cu temei la întreaga viață și creație științifică a savantului german.

Dragoș Grigorescu

D. Stoianovici, G. Flonta, C. Stoenescu (editori) – *Filosofia lui Karl Popper. Analize și interpretări*; Editura Pelican, Giurgiu 2007, 273 pp. ISBN 978-973-88115-3-9

Volumul de față, editat de Drăgan Stoianovici, Constantin Stoenescu și George Flonta, ne oferă prilejul să regăsim laolaltă clarificări și argumentații extrem de interesante cu privire la unele dintre cele mai comentate subiecte ale operei popperiene. Cartea editurii Pelican cuprinde o parte din comunicările prezentate la **Colocviul aniversar Karl Popper – 100 ani de la naștere** ce a avut loc la Facultatea de Filosofie a Universității din București între zilele de 18 și 22 octombrie 2002.

Structura tematică e în deplină concordanță cu scopul ambițios pe care și l-a propus conferința: evocarea operei complexe a unuia dintre cei mai influenți gânditori ai secolului trecut. Textele (ce reprezintă, potrivit autorilor, versiuni revizuite ale comunicărilor prezentate la Colocviu) sunt publicate în limba română, în patru secțiuni tematice. Volumul conține însă, în partea de final, și variantele originale ale textelor unor autori străini, respectiv traducerile din limba română ale unor studii prezentate la conferință.

Prima secțiune a cărții e destinată, firesc, privirilor de ansamblu. Mircea Flonta, David Miller și Drăgan Stoianovici evocă evoluția gândirii lui Karl Popper: puțini sunt filosofii care au influențat într-o manieră atât de însemnată nu doar filosofia științei ci și filosofia socială, filosofia politică sau chiar problematica metafizicii și a gândirii evoluționiste (Mircea Flonta – *Tânărul și bătrânul Popper; cazul teoriei metodei științei*). Toate aceste abordări stau însă, conform lui David Miller, sub semnul metodei și se disting prin înlocuirea hotărâtă a problemelor epistemologice tradiționale prin probleme metodologice.

Secțiunea a doua, destinată filosofiei popperiene a cunoașterii, ne oferă două texte bine argumentate ce aparțin lui Marcel Bodea – *O perspectivă critică asupra simetriei explicație-predicție la Karl R. Popper* și lui Constantin Stoenescu – *Demarcație și criticabilitate*; extrem de interesantă este concluzia ultimului autor: "... ceea ce ne oferă Karl Popper [în opera sa] nu este un set de reguli logice la care ne-ar conduce asimetria dintre confirmare și falsificare ci, mai degrabă, o propunere pentru o convenție care, asumată fiind, ar avea pentru subiectul epistemic valoarea unei etici a minții."

Ce-a de treia secțiune a volumului are ca temă *Filosofia socială și estetica*. Ea conține patru studii semnate de Rainer Schubert, Mihail-Radu Solcan, Mihai Scarlat și Germina Nagâț. Cum era și firesc, între temele abordate se

regăsesc ideea de libertate, perspectiva popper-iană asupra istoriei și teoria democrației.

Importanța lui Karl Popper pentru istoria filosofiei este trecută în revistă în ultima secțiune prin intermediul a două studii semnate de Marin Bălan – *Karl Popper, traducător și comentator al presocraticilor* și Adriana Neacșu – *Filosofie socială și metafizică. Karl Popper despre teoria platoniciană a ideilor*.

Andrei Vasilescu

W.V. Quine, J.S. Ullian, *Țesătura opiniilor*; traducere de Mircea Dumitru, Editura Paralela 45, Pitești 2007, 168pp, ISBN: 978-973-47-0010-3

Traducerea lucrării apărută cu titlul original *The Web of Belief*, în două ediții în 1970, respectiv 1978 (ambele la editura McGraw-Hill), răspunde necesității unui text în limba română care să abordeze într-o manieră accesibilă și consistentă valoarea opiniei atât în domenii mai largi precum teoria cunoașterii sau filosofia științei, cât și în sprijinul unui proces de întemeiere în raționalitatea cotidiană. Demersul se sprijină pe nevoia de a oferi argumente raționale în sprijinul punctelor de vedere înaintate și pe aceea de a folosi un limbaj clarificator. Privită precum își doresc autorii – “o introducere concisă în studiul opiniei raționale” - cartea este structurată organic în jurul unor concepte cheie, după cum ilustrează și titlurile capitolelor: *Opinie și schimbarea opiniei, Observația, Opinii evidente prin ele însele, Mărturia, Ipoteza, Inducție, analogie și intuiție, Confirmarea și infirmarea, Explicația, Persuasiunea și evaluarea*. Esențial pentru micșorarea riscului iraționalității, reprezentat în opinia autorilor nu de “jocul pe care îl oferă imaginația” sau de “divertismentul oferit de practicarea spiritismului”, ci de pericolul constituirii unor doctrine drept științe legitime, este modul în care opiniile de diferite tipuri ajung să fie întemeiate, rolul pe care îl pot avea – de purtători ai unor conținuturi adevărate – și dinamica acestora.

În primul capitol autorii aduc o completare concepției consacrate – cunoașterea este dată în propoziții adevărate – precizând că, în ultimă instanță, acestea pot fi opinii suficient de solid întemeiate. În acest cadru, este prezentată și importanța pe care o capătă anumite distincții (de exemplu, cea între “a crede că ceva este fals” și “a nu crede că aceeași propoziție nu este adevărată”) însoțite de argumentele care ne fac atenți la a nu confunda cauza unei opinii cu dovezile ei - distincții pe baza cărora am putea descoperi și

ajusta un sistem inconsistent de opinii pentru un valoros câștig sub raport epistemic.

Obiectele opiniilor supuse operațiilor de predicție și verificare sunt *propozițiile de observație* asupra cărora se concentrează capitolul al II-lea, care pornește de la conceptul de “observație” în contextul teoriei cunoașterii. Redarea trecerii de la *pattern-uri* ostensive la propoziții de observație și rolul limbajului în această transformare de tip verifiționist nu sunt realizate fără accentuarea implicațiilor. Astfel, dacă privim învățarea de tip ostensiv ca fiind generată de *pattern-uri* de activare (concepție susținută, *inter alia*, de cercetări recente din domeniul științelor cognitive) atunci una din implicații este că “semnificația cuvintelor (sau a limbajului în general) este dobândită pe baza propozițiilor de observație” precedată fiind de punerea în corespondență cu anumite împrejurări observabile a “unor întreguri, înainte de a fi corelat individual cuvintele componente cu corpuri care durează în timp”.

În cadrul unui proces recursiv de întemeiere, redat în următoarele două capitole, Quine și Ullian specifică rolul aparte pe care îl au opiniile care sunt adevărate prin ele însele, clasă care înglobează și pe cele adevărate în virtutea formei lor logice, precum și pe cele numite de autori “principii de limitare”; acestea din urmă – precum “Orice eveniment are o cauză”- fiind tributare unor presupoziii de ordin metafizic. Se adaugă apoi o nouă sursă de cunoaștere: cea testimonială, căreia îi este dedicat capitolul al V-lea (“Mărturia”).

Pornind de la argumentarea și delimitarea conceptuală a virtuților unei ipoteze științifice (infirmabilitatea, conservatorismul, modestia, simplitatea și generalitatea), autorii discută rolul inferențial în coroborarea ipotezelor al unor principii metodologice precum inducția, analogia și intuiția. Un exemplu propus de Nelson Goodman este sursa dezbaterii următoare, care continuă cu problema pe care o ridică proprietățile proiectabile și cu alte puncte vulnerabile ale unui raționament inductiv, fiind întregită în final de luarea în considerare a forței diferite pe care o pot avea analogiile în procesul de întemeiere.

Trăsăturile ipotezelor detaliate anterior sunt confruntate în capitolul al VIII-lea cu cele două operații de bază folosite în structurarea unui sistem de opinii: confirmarea și infirmarea. Acestea aduc în prim-plan alți parametri: precizia (reprezentată atât de măsurări, cât și de redefinirea termenilor) și puterea de confirmare a unui experiment se dovedesc a fi direct proporționale; similar, inserarea cantității în formularea unei ipoteze, care conferă avantaje cum ar fi variația concomitentă sau dependența funcțională, s-ar putea situa în contraponderea generalității. Un punct de cotitură este cel

în care cei doi autori propun o lărgire a termenului de nomicitate astfel încât să fie înglobată dilema confirmabilității pusă de Carl Hempel, iar capitolul se încheie cu observația care condiționează creșterea plauzibilității generalizării unei ipoteze de informația prealabilă fiecărei instanțe de confirmare-abordare care premerge în mod suprinzător valorificarea actuală a raționamentelor bazate pe inferențe de tip *bayes-ian*.

Ultimele capitole, menite să cultive un "scepticism sănătos", după cum mărturisesc cei doi autori, se axează pe explicație, persuasiune și evaluare. Rolul lanțurilor cauzale și supralicitarea argumentului bazat pe lipsa alternativelor evidente, distincțiile între *a convinge* și *a instrui*, fac din acestea o introducere binevenită în sfera conceptuală a explicației, invitând în final cititorul să supună unui filtru critic orice opinie sau ipoteză.

Prin traducerea profesorului Mircea Dumitru, conceptele se dovedesc extrem de accesibile, structura argumentativă cursivă a textului transpare cu ușurință și astfel cartea reușește să vină în sprijinul cititorului, fie el avizat sau nu, punctând mereu, în subsidiar, îndemnul de a recunoaște și de cultiva opiniile raționale.

Willard Van Orman Quine (1908-2000) este unul dintre cei mai importanți filosofi americani ai secolului al XX-lea, schimbând paradigma discuțiilor asupra limbajului și a relației acestuia cu lumea. Cele mai cunoscute cărți ale sale sunt : *Din punctul de vedere al logicii* (1953) și *Cuvânt și obiect* (1960). Joseph S. Ullian, fost student al lui Quine, este filosof și logician, cercetările sale fiind dedicate în mare parte lingvisticii computaționale și procesării limbajului natural, în special teoremelor care abordează gramaticile independente de context și problematica dezambiguizării în familia limbajelor abstracte. Produs al colaborării celor doi, *Țesătura opiniilor* se recomandă drept un foarte bun prilej de întâlnire cu un punct de referință în filosofia analitică.

Monica Solomon

Robin Le Poidevin, *Călătorind în 4 dimensiuni. Enigme ale spațiului și timpului*; traducere de Gabriela Cârstea, Editura Tehnică, București 2007, 375 pp. ISBN: 978-973-31-2301-9

Robin Le Poidevin este, începând cu anul 2000, profesor de metafizică în cadrul Universității din Leeds, Marea Britanie, și, din 2007, Staton Lecturer în cadrul Departamentului de Filosofie și Religie de la Cambridge. Prezenta traducere este prima carte a acestui autor cu care vine în contact publicul

român, în original ea fiind publicată în 2003 de Oxford University Press sub titlul: *Travels in Four Dimensions: Enigmas of Spaces & Time*. În domeniul metafizicii, cărțile sale sunt centrate pe concepte precum: timp, spațiu, cauzalitate, iar între temele epistemologice regăsim percepția, memoria și reprezentările de perspectivă. Robin Le Poidevin este autorul excelentelor: *The Images of Time. An Essay on Temporal Representation* (Oxford University Press, 2007), *A Puzzle Concerning Time Perception* (Synthese 142, 2004), *Questions of Time and Tense* (Oxford: Claredon Press, 1998).

Două ar putea fi considerate sursele de pornire ale cărții: pe de-o parte, după mărturisirea autorului, impactul extraordinar al demonstrației lui McTaggart a irealității timpului care ar sugera că distincția absolută între trecut, prezent și viitor nu există și că percepția noastră despre noi ca observatori care se mișcă în timp este total eronată și, pe de altă parte, legătura profundă între timp și sine. Cartea a apărut în urma cursurilor ținute de autor la Universitatea din Leeds cu titlul *Spațiu, timp, infinit*, iar în acest cadru spațiul și timpul sunt abordate prin prisma filosofică: paradoxurile și problemele clasice pe care le presupun diferite conceptualizări sunt mereu prezentate în raport cu un sine care le percepe.

Fiecare capitol începe prin delimitarea câtorva probleme precise, care, pe măsură ce sunt analizate pentru posibile soluții, sunt însoțite, în funcție de complexitatea exemplului, de aparatul teoretic considerat necesar. Abordarea este elegantă: argumentele sunt prezentate în detaliu, urmează ușor linia de gândire, întrebările abundă, stilul angajează cititorul și îl face părtaș la abordarea dilemelor. Cititorul va împărtăși cu siguranță pasiunea autorului pentru filosofia timpului și, în sprijinul lui, cartea conține o bibliografie vastă și o secțiune binevenită de lecturi recomandate.

În acest volum, Robin Le Poidevin nu se dovedește partizanul vreunei opinii tranșante, ci mai degrabă urmărește un demers interogativ care punctează următoarele întrebări: "Ce sunt spațiul și timpul? Sunt ele reale sau există doar în mintea noastră? Iar dacă există în afara minții, sunt ele obiecte în sine? Sau sunt mulțimi de relații între lucruri și evenimente? Ce trăsături au ele și ce anume explică de ce au aceste trăsături? Ar fi putut acestea să fie diferite? De exemplu, sunt ele infinite sau doar finite? Dacă sunt finite, au ele hotare? Sunt ele infinit divizibile sau sunt compuse din «atomi»? În ce mod diferă timpul de spațiu? Trece el într-adevăr? Este viitorul real? Și ce anume explică direcția timpului?"

Le Poidevin susține convingător că, de fapt, realitatea timpului sau spațiului nu este o chestiune de tipul *totul sau nimic*. Capacitatea lor de a genera paradoxuri face mai puțin surprinzătoare concluzia la care au ajuns mulți filosofi de-a lungul vremii, printre care Parmenide, Zenon, Kant, F.H.

Bradley sau McTaggart (care a argumentat că însăși noțiunea de timp implică o contradicție), aceea că nu sunt reale. Spațiul și timpul au o serie de trăsături a căror realitate poate fi gândită independent (atâta timp cât nu sunt dependente logic). De exemplu, așa cum ne arată primele două capitole, obiectivitatea relațiilor spațiale și temporale nu implică în mod necesar credința noastră în obiectivitatea *măsurării* lor. Convenționalistul va întâmpina dificultăți serioase din partea legilor fizice, căci ar fi nevoit să privească viteza și accelerația drept simple convenții. Diversele variante ale relaționismului spațial și temporal sunt provocate de argumente împotriva inteligibilității vidului temporal sau spațial: cel al lui Aristotel, argumentul experienței împotriva vidului temporal, argumentul măsurării al lui G.W. Leibniz sau cel al rațiunii suficiente. Capitolul 3 reunește argumentele pro și contra absolutismului spațial (potrivit căruia spațiul există indiferent de obiecte).

Dar în capitolul următor vom vedea că, de fapt, un spațiu și un timp existente independent de obiecte nu sunt lipsite de trăsături. Implicațiile descoperirii unor geometrii neeuclidiene (cum este cea propusă de Henri Poincaré) vor submina mai întâi clivajul între adevăruri fizice și adevăruri geometrice. Apoi, faptul că spațiul poate avea o anumită *formă* (curbură, dimensionalitate, mărginire, precum și alte proprietăți aduse în discuție de lucrările kantiene din perioada premergătoare *Criticii*) determină regândirea lui ca o *cauză*. În final, se susține o imagine asupra spațiului și timpului "ca șir de stări ordonate de lucruri care privesc proprietăți ale obiectelor și relații dintre obiectele concrete și câmpurile lor de forțe".

Capitolele 5 și 6 se axează pe *extinderea* infinită a spațiului și timpului, iar capitolul 7 pe *divizibilitatea* lor infinită. Un prim răspuns la "Ce înseamnă începutul timpului?" este deschis de concepția kantiană din *Critica Rațiunii Pure* pornind de la *Antinomii* și continuă cu un argument asupra incompletitudinii. O posibilă conceptualizare a timpului ciclic generează dezacorduri între ce ar presupune direcția și trecerea timpului și cauzalitatea. Distincții importante precum cea între *finitism* și *atomism* se regăsesc în redarea tensiunilor din doctrina de sorginte aristotelică a *infinitalui potențial*. Una dintre concluzii, în spirit kantian, înclină spre a considera timpul mai degrabă o proiecție a noastră asupra lumii dacă nu dorim să reformulăm propozițiile prin care este descrisă cauzalitatea, iar cealaltă pune în discuție presuposițiile kantiene asupra spațiului infinit, în lumina concepției de spațiu închis (mărginit și finit) descrise de Poincaré. În capitolul 7, paradoxurile lui Zenon sunt privite în dublă perspectivă: una care necesită soluție matematică (oferită în forma infinitezimalului) și una care generează dificultăți filosofice mai adânci, care apar inevitabil atunci când se confruntă

consecințe ale diviziunii infinite a spațiului și timpului în chestiuni precum: densitate versus discretizare, tranziția de la mișcare la repaus, conul lui Democrit ș.a.

Următoarele capitole se vor concentra asupra trăsăturilor care diferențiază spațiul de timp: trecerea și direcția timpului. În capitolul 8, distincția făcută de McTaggart asupra seriilor A și B de ordonare a evenimentelor (în termeni de cum sunt trecute, prezente sau viitoare, și respectiv în termeni de mai devreme sau mai târziu) este urmată de prezentarea paradoxului la care se ajunge dacă vom considera, în mod natural, că seria A determină pozițiile din seria B. Ca răspuns sunt discutate două strategii: prezentismul și teoria B a timpului, dar, așa cum va arăta următorul capitol, ambele viziuni asupra universului ridică anumite dificultăți pentru înțelegerea schimbării într-un univers cinematic (redat de paradoxul săgeții al lui Aristotel). O teorie A se confruntă de asemenea și cu problema *unificării*, care apare în ipoteza unor spații multiple și a unor serii temporale (oglundite de ipoteza Multiversului): un spațiu ramificat (pe care îl putem concepe astfel ca un cadru de interpretare a anumitor dovezi fizice precum reglajul fin al universului sau efectul fotoelectric) va determina o non-unicitate a timpului.

Ultimele capitole vor încerca să ofere un răspuns pe care un teoretician B asupra timpului le-ar oferi pentru adevărurile de serie A, realitatea viitorului, schimbarea sau direcția. Pentru un răspuns elaborat la cea din urmă, trei perspective diferite asupra săgeții timpului sunt analizate în profunzime ca răspunsuri la întrebările fundamentale: “de ce avem experiența timpului ca fiind orientat de la mai devreme către mai târziu? De ce săgeata timpului are același sens ca și săgeata cauzală (de la cauze către efecte), săgeata psihologică (de la experiențe către amintiri) și săgeata termodinamică (de la ordine către dezordine)?” Autorul centrează discuția asupra *analizei cauzale a ordinii temporale*, și a implicațiilor ei asupra celorlalte două.

Finalul cărții rezervă cititorului o provocare pe măsură: un “raționament radical” propune regândirea persistenței obiectelor în timp și concluzionează: “Ceea ce de obicei gândim ca fiind același obiect, neschimbat în timp, este de fapt o succesiune de obiecte diferite (deși similare), fiecare zăvorât în neschimbarea propriului timp”. Dar, dacă adoptăm această revizuire, care se apropie de viziunea timpului ca o altă dimensiune, va trebui să modificăm concepția despre propria noastră permanență în durată, “care s-ar putea să însemne abandonarea ideii că suntem una și aceeași persoană în timp”.

În mod cert, calitatea traducerii îi înlesnește cititorului român familiarizarea cu un întreg aparat conceptual al filosofiei timpului. Cu siguranța va fi apreciată frumusețea provocărilor asupra modului de raportare la

universul fizic și la sine pe care Robin Le Poidevin le propune în această lucrare și a căror dezvoltare va fi un câștig pentru puterea înțelegerii omenеști.

Monica Solomon

PROIECTE EDITORIALE

Editura Humanitas, *Seria de filosofie anglo-americană (filosofie analitică)*, coordonată de Mircea Dumitru.

La Editura Humanitas se află în pregătire, sub coordonarea profesorului Mircea Dumitru un proiect îndrăzneț vizând publicarea de traduceri și lucrări originale din spațiul filosofiei analitice. Obiectivul central al publicării aces-tei serii este, potrivit coordonatorului, acela al familiarizării publicului românesc cu o problematică filosofică actuală și cu stilul de filosofare analitic, definitoriu pentru spațiul cultural de expresie engleză și din ce în ce mai influent și în spații culturale caracterizate prin abordări filosofice mai tradiționale.

Seria își propune să găzduiască două genuri de opere filosofice:

(i) lucrări de referință ale corifeilor domeniului (precum Bertrand Russell, W.V.O. Quine, Saul Kripke, Hilary Putnam, Kit Fine, Thomas Nagel, John Searle, Timothy Williamson, Bas C. van Fraassen, Thomas Kuhn) sau monografiile despre opera filosofică a acestor gânditori;

(ii) introduceri tematice și sistematice în marile domenii ale filosofiei contemporane, scrise de reputeți filosofi de orientare analitică (William Lycan, Jaegwon Kim, Ian Hacking, Stephen Toulmin ș.a.);

(iii) contribuții actuale românești la dezbaterile actuale din domeniul filosofiei analitice. Coordonatorul seriei poate fi contactat la adresa mirdumitru@yahoo.com

În a doua jumătate a lui 2008, vor apărea primele trei titluri din această serie: B. Russell, *Cunoașterea noastră despre lumea exterioară* și *Despre fericire*, și W.V.O. Quine, *Relativitatea ontologică*.

Editura Paralela 45, *Colecția de filosofie analitică și logică*, coordonată de Mircea Dumitru.

Această serie este menită să le ofere cititorilor din România lucrări de referință ale filosofiei de orientare analitică din ultimul secol, o atenție specială fiind acordată volumelor dedicate teoriei și filosofiei logicii. În ultimul an, au apărut deja în această colecție două titluri: W.V.O. Quine, *Țesătura opiniilor*, trad. Mircea Dumitru, și Graham Priest, *Dincolo de limitele gândirii*, trad. Dumitru Gheorghiu.

Pentru anul 2008, este prevăzută publicarea altor trei titluri din filosofia analitică recentă: Alvin Goldman - *Philosophical Applications of Cognitive Science*, Simon Blackburn - *Truth* și încă un volum semnat de Graham Priest, *Introduction to Non-Classical Logic*.

EVENIMENTE

Workshop-ul *Language, Concepts, Communication*; Universitatea de Vest, Timișoara, 24-26 aprilie 2008.

Tema generală de cercetare abordată la workshop-ul cu participare internațională de la Timișoara a fost una interdisciplinară, și anume relația dintre limbaje, concepte și comunicare, temă ce s-a dorit a fi abordată atât cu instrumentele filosofiei, cât și cu cele ale științelor comunicării. De asemenea, explorarea acestor conexiuni interdisciplinare a fost făcută dintr-o triplă perspectivă: o perspectivă logică (teoria semantică a jocurilor), una filosofică (teoria alegerii raționale, cu un accent pus pe ideea de metaraționalitate) și, în fine, una a științelor comunicării (teoria informației și etica comunicării, urmărindu-se îndeosebi problemele legate de calculul informațional folosit în construirea unor teste de gândire critică). Participanții la workshop s-au împărțit în trei grupe de lucru, în funcție de formația academică și de domeniile lor de specializare: "Logic and Language in Scientific Thinking", "Conceptualization and Rationality in Social Sciences" și "Information and Critical Thinking in Communication Sciences". Finalitatea ultimă a workshop-ului a fost identificarea unui potențial format pentru o versiune românească a testelor de evaluare academică din țările occidentale (GRE, TEF, LSAT), ce ar urma să fie folosită la nivelul programelor universitare și post-universitare de Filosofie și Științele Comunicării din România.

Printre participanții la workshop s-au numărat: Gabriel Sandu, profesor la Universitatea din Helsinki și Universitatea Paris 1, cu prelegerea "What Is

the Right Logic?"; Fabrice Pataut, cercetător la IHPST – Universitatea Paris 1, "Truth, Epistemic and Non-Epistemic Modalities"; Paul Weingartner, Universitatea din Salzburg, "Problems Concerning the Application of Logic to the Sciences"; Ton Ween, Universitatea Creștină din Ede, Olanda, "Argumentation in Communication and PR: Transparency in Analysis and Evaluation". De asemenea, au susținut prelegeri în cadrul workshop-ului câteva zeci de cadre universitare, cercetători și doctoranzi de la universitățile din România (Gheorghe Clitan, Universitatea de Vest, Timișoara; Iancu Lucica, UVT; Adrian Niță, Universitatea din Craiova; Marius Mureșan, Universitatea "Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca ș.a.).

Frederick Kroon, *Existența în teoria descripțiilor*; Prelegere susținută la Universitatea din București, Facultatea de Filosofie, 14 mai 2008.

Filosoful olandez Frederick Kroon, profesor la Universitatea din Auckland, Noua Zeelandă, a susținut la jumătatea lunii mai o prelegere pe o temă importantă a filosofiei limbajului, în fața profesorilor și studenților Facultății de Filosofie de la Universitatea din București.

Subiectul abordat de Kroon se înscrie în problematica mai generală a interpretării conceptului de existență, mai exact, în linia unei întrebări deja clasice: este existența un predicat (de ordinul I)? Pornind de la cadrul teoretic și formal al teoriei descripțiilor a lui Bertrand Russell, care oferă implicit un răspuns negativ la întrebarea anterioară, Kroon a discutat despre o clasă aparentă de contraexemple puternice la această teorie, și anume cea a propozițiilor "existențiale complexe". De exemplu, propoziția "Muntele de aur – știi, cel despre care ne-a vorbit profesorul ieri – nu există" pare să nu poată fi analizată în mod coerent cu instrumentele lui Russell și, astfel, pare să ne conducă înspre necesitatea acceptării unui predicat al existenței. Din perspectiva teoriei russeliene a descripțiilor, această propoziție ne spune că "nu există niciun x care să fie unicul posesor al proprietății de a fi munte de aur și despre care ne-a vorbit profesorul ieri". Această interpretare face adevărată propoziția în orice lume în care nu există muntele de aur, chiar și într-o lume în care niciun profesor nu a vorbit vreodată despre muntele de aur. Or, spune Kroon, această consecință a adoptării russeliene este contra-intuitivă. Soluția lui nu este însă renunțarea la teoria descripțiilor, ci o analiză pragmatică a propozițiilor existențiale complexe, în care centrală este distincția dintre a aserta și a cvasi-aserta. Astfel, atunci când enunță

propoziția de mai sus, vorbitorul cvasi-asertează că există un unic munte de aur despre care a vorbit profesorul ieri (vorbește "ca și cum" ar exista acest munte de aur) și asertează apoi că nu există un munte de aur. Atât cvasi-asertiunea, cât și asertiunea pot fi acum analizate din perspectiva clasică russelliană, fără a se ajunge la vreo contradicție sau vreo consecință contraintuitivă.

Pe lângă poziția academică deținută la Universitatea din Auckland, Frederick Kroon este membru în consiliul editorial al publicației *Australasian Journal of Philosophy*, precum și în cel al prestigioasei *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. El a publicat deja mai multe articole pe tema prelegerii susținute la București, în reviste precum *Philosophy and Phenomenological Research*, *Dialectica* sau *Philosophical Review*.

Matthias Kaiser, *Principiul precauției*, Conferință susținută la Facultatea de Filosofie a Universității din București (martie 2008).

Matthias Kaiser s-a născut la Leipzig pe 29 octombrie 1951. Între 1971 și 1976 studiază filosofia, matematica și fizica la Universitatea din Munchen și Frankfurt am. Main. În anii 1982 și 1983 efectuează un stagiul de perfecționare la Facultatea de Filosofie a Universității Stanford iar în 1991 își susține doctoratul în filosofie la Universitatea din Frankfurt, obținind calificativul *magna cum laudae*. În prezent este director al Comitetului Național pentru Etica Cercetării în Știință și Tehnologie din Norvegia. Matthias Kaiser este implicat în proiectul BIO – T – ETHICS finanțat de Uniunea Europeană; prin intermediul acestui proiect, care își propune să cerceteze aspectele etice ale cercetării științifice, profesorul Matthias Kaiser a ajuns să colaboreze cu Ministerul Cercetării și Tehnologiei din România. Ca urmare a acestei colaborări, la începutul lui martie 2008 s-a desfășurat la Institutul Cantacuzino din București un workshop pe teme de etica cercetării.

În aceeași perioadă Matthias Kaiser a fost prezent și la Facultatea de Filosofie a Universității din București unde a susținut o prezentare având ca temă *principiul precauției*; de asemenea, el a răspuns și întrebărilor legate de procedura de decizie numită *matricea etică*, procedură a cărui coautor este.

Tot cu această ocazie, Matthias Kaiser a lansat și lucrarea *Ethics and the Politics of Food*. Această lucrare reunește cea mai mare parte a prezentărilor susținute la cel de-al VI-lea Congres al Societății Europene pentru Etica Agriculturii și Alimentelor, desfășurat la Oslo în perioada 22-24 iunie 2006. Comunicările reunite în acest volum abordează etica și politica alimentelor

din perspectiva mai multor discipline, printre care sociologia, antropologia, etica, științele politice și istoria. Simultan, cartea este gândită și ca un ghid în problematica eticii și a politicii alimentelor. Lucrarea este împărțită în 14 capitole, fiecare dintre acestea corespunzând unei probleme din aceste domenii. Iată câteva dintre aceste probleme: *politica și etica transparenței, încrederea în alimente, valori culturale în producția și consumul de alimente, noi tehnologii în producția de alimente, nutriție, egalitate și securitate alimentară globală, probleme sistemelor de producție acvatică, politica consumului, bunăstarea animalelor și producția de alimente*. Lucrarea este utilă celor interesați de domeniul eticii, în particular de cel al eticii aplicate.

* * *

Simpozion omagial – “100 de ani de la nașterea lui Quine. Filosofia lui Quine în retrospectivă și în perspectivă”; 8-10 noiembrie 2008, Facultatea de Filosofie, Universitatea din București.

Simpozionul de la București din această toamnă va fi dedicat moștenirii intelectuale a filosofului american Willard Van Orman Quine, în toate dimensiunile ei: celebra critică a conceptului de analiticitate, critica modalității *de re*, naturalizarea epistemologiei etc. Printre participanții așteptați la simpozion se numără Graham Priest (University of Melbourne), Gabriel Sandu (Universitatea din Helsinki, Université Paris 1), Frederick Kroon (University of Auckland), Alex Orenstein (City University of New York), Danielle Macbeth (Haverford College). Persoana de contact este domnul prof. dr. Mircea Dumitru (mirdumitru@yahoo.com).

Conferința internațională – “Rațiunea în spațiul public contemporan”; București, 14-15 Noiembrie 2008, Organizată de Facultatea de Filosofie a Universității din București în cadrul proiectului Raționalitate și credințe. Proiect PN II Idei.

Conferința internațională *Rațiunea în spațiul public contemporan* caută să investigheze locul și rolul care au mai rămas pentru, “folosirea publică a rațiunii” într-o lume ce pare să fie din ce în ce mai dominată de retorică.

Cercetători din diferite domenii academice, dar și studenți, sunt așteptați să contribuie la dezbateri ce vor viza implicațiile (nu doar filosofice) ale acestei teme. Termenul de înscriere pentru participare este data de 10 iulie 2008 iar lucrările, în limba română sau în limba engleză, trebuie să fie transmise până la data de 1 octombrie 2008. Adresa de corespondență a conferinței este publicreason@ub-filosofie.ro. Printre alții, la conferință și-au anunțat participarea Michael Mosher (Universitatea din Tulsa) și Ion Vezeanu (Universitatea Pierre-Mendès-France, Grenoble).

* * *